

RADAR

Historiedidaktisk Tidsskrift

Hur elever förstår och använder begreppen förändring och kontinuitet

Af Niklas Ammert

Februar 2022

Hur elever förstår och använder begreppen förändring och kontinuitet

Af Niklas Ammert, professor, prorektor

Ämnesspråk och historiska begrepp betonas i både historiedidaktisk forskning och i styrdokument/läroplaner för historieämnet i flera länder. Frågorna om eleverna kan använda begreppen, hur de använder dem och om de förstår begreppen behöver svar. Artikeln handlar om dessa frågor och de illustreras av autentiska elevsvar. Avslutningsvis diskuteras tankar om hur lärare och elever kan utveckla förmågan att använda historiska begrepp.

För historia som vetenskaplig disciplin och för historia som undervisningsämne är språket centralt ur flera aspekter, både som objekt och som redskap. Som objekt eftersom skriftliga källor är det huvudsakliga material man studerar inom historievetenskaplig forskning, men också i undervisning på olika nivåer. Källan är ett språkligt uttryck för något som har hänt och språket är koden för att tolka källans innehåll. Språket är också det redskap man använder för att studera, tolka, beskriva och kommunicera historia. När elever och lärare sedan bearbetar och diskuterar rekonstruktioner och källor använder man språk och därmed finns i historieämnet ett tredje lager av språk. Språket och dess tredubbla, lager och funktioner utgörs i hög grad av begrepp – källkritiska begrepp för ämnets metodaspekter samt epokbegrepp och olika teoretiska begrepp för innehållslig tolkning och analys. Dessutom finns en rad begrepp och uttryck som är typiska för den

historiska tid man studerar. För att kunna analysera och förstå det historiska skeendet måste man behärska också dessa tidsrelaterade begrepp. Här finns således en komplex och kritisk situation när det gäller att möta, tolka och använda historia. I denna artikel beskriver jag hur ett slumpvis urval av svenska elever i årskurs 9 använder de, för historieämnet, centrala begreppen förändring och kontinuitet när de i en provuppgift i det nationella ämnesprovet i historia ska beskriva en historisk utvecklingslinje (Ammert, 2019).

Historiedidaktisk tradition och nationella styrdokument

Ett ämnesspråk med centrala begrepp är tydligt framträdande i den anglo-amerikanska forsknings-traditionen. Undervisningen kan med hjälp av begrepp konstruera ramverk, genom vilka eleverna kan göra sig en vidare bild av historiska sammanhang – exempelvis i termer av förändring och kontinuitet. Ramverken kan liknas vid byggnadsställningar som kan utvecklas och fyllas med mer och alltmer nyanserat innehåll. Dessa begrepp innebär kunskap i form av över-blickar, analys och komparation, vilket kräver ab-strakta begrepp (Lee & Shemilt, 2003). Dessa begrepp är av typen second order concepts, vilka skiljer sig från first order concepts (första ordningens begrepp) som är direkta historiska begrepp som adel, krig och järnridån.

I den anglo-amerikanska traditionen ser vi främst de första och andra lagren av språk i historieämnet, vilka jag presenterade inledningsvis. Det tredje lagret, som rör reflektion och tolkning, återfinns i båda traditionerna, men än tydligare i den kontinentala historiemedvetandetraditionen. Här betraktas historia inte enbart som ett objekt att undersöka, utan som en ständigt närvarande dimension i människors liv. Den tyske historikern Jörn Rüsen (1988) beskriver människors möten med historia som att de bygger på att människor erfar, tolkar och orienterar sig i tid. Centrala begrepp i den kontinentala historiedidaktiska traditionen är mening, minne,

identitet, värden och tolkning, men också begreppsparat förändring och kontinuitet, vilket således är en tydlig skärningspunkt mellan de båda traditionerna.

Begreppen är också framskrivna i skolans styrdokument. I den svenska kursplanen i historia för grundskolan är ett av syftena att eleverna ska utveckla sin förmåga att "använda historiska begrepp för att analysera hur historisk kunskap ordnas, skapas och används" (Skolverket, 2011B, s. 172-173). Det centrala begreppsparat i historia är förändring och kontinuitet, begrepp som förutsätter varandra och som leder till frågor om strukturer, aktörer, livsvillkor, orsaker och konsekvenser (Skolverket, 2011A, s. 34-35). I Danmark slår man i Formål för faget historie fast att "Eleverne skal arbejde analytisk og vurderende med historiske sammenhænge og problemstillinger for at udbygge deres forståelse af menneskers liv og livsvilkår gennem tiderne og opnå indsigt i kontinuitet og forandring" (EMU, 2022).

En undersökning av hur elever använder begreppen förändring och kontinuitet

I Sverige har sedan 2013 elever i årskurs 9 årligen genomfört ett obligatoriskt nationellt prov i något av de fyra samhällsorienterande ämnena. Det specifika ämnet för respektive skola har genom lottdragning avgjorts av Skolverket. Provens syfte är att säkerställa att kvalitet och kravnivå upprätthålls i skolorna, att bidra till likvärdighet mellan kommuner och skolor samt att tydliggöra och exemplifiera hur kursplanen i respektive ämne ska tolkas (Ammert & Eliasson, 2018, samt skolverket.se/bedomning/nationellaprov). Varje år har skolorna skickat in ett slumpmässigt urval (elever födda specifikt angivna datum varje månad) av elevernas kompletta provsvar i syfte att ge en samlad bild av elevernas kunskapsnivå och av hur bedömningen har genomförts. Detta innebär att det från och med 2013 finns ett unikt material för forskning i form av autentiska provsvar. Antalet inskickade svar motsvarar cirka 10% av eleverna som genomfört provet.

Ur de inskickade materialet har jag slumpvis valt ut och analyserat 40 elevsvar på en provuppgift från 2013 års prov, en provuppgift som på flera sätt har potential att generera svar som ger underlag för att analysera hur elever använder specifika begrepp. För det första uttalas det explicit i instruktionen att eleverna ska använda specifika begrepp i sina svar. För det andra ska eleverna beskriva och förklara, vilket innebär att de måste använda sina tidigare historiska kunskaper och aktivt resonera. För det tredje löper trådar i uppgiften fram till elevens egen tid och öppnar för reflektioner och analys av både det förflutna, nuet och kopplingen däremellan. Uppgiften formulerades enligt följande:

Delprov B Uppgift 8. **Den demokratiska utvecklingen i Sverige**

Det finns material och hjälpmeningar till uppgiften i texthäftet. Titta noga på de tre bilderna i texthäftet. Studera bilder och bildtext. Bilderna kan ses som exempel på vilka som styr land under tre olika tidsperioder. Demokrati handlar bland annat om folkets möjligheter att bestämma vilka som ska styra i landet.

Uppgift: Använd begreppen kontinuitet och förändring och beskriv hur och förklara varför den demokratiska situationen förändrats eller inte förändrats mellan de tre tidsperioderna.

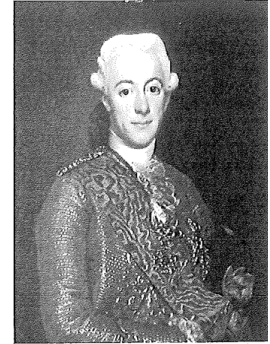
Tänk på att: Du kan använda historiska exempel från följande områden: politiska reformer, utbildning, ideologi och människans värderingar.

(Skolverket, Ämnesprov, läsår 2012/2013, Historia årskurs 9, Delprov B, s. 16)

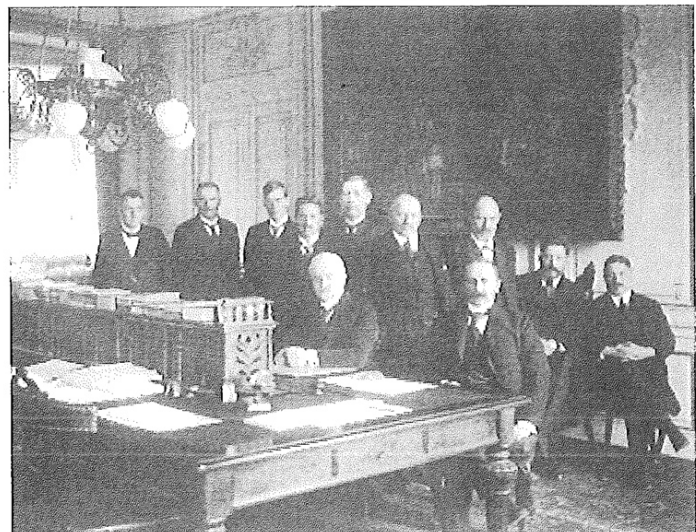
Bilderna, som uppgiften refererar till finns i ett till provet hörande texthäfte. Bild 1 visar Gustav III i form av ett klassiskt kungaporträtt och är ett exempel från tidsperiod 1. Tidsperiod 2 exemplifieras genom

en bild på regeringen Edén från 1918. Det är ett fotografi på 10 kostymklädda män uppställda bakom statsministern. Tidsperiod 3 visas genom ett fotografi på regeringen Reinfeldt, uppställd på slottsbacken med riksdagshuset i bakgrunden. På bilden syns 11 kvinnor och 13 män.

Gustav III, svensk kung 1771-1792: Exempel från tidsperiod 1.

Regeringen Edén, 1918: Exempel från tidsperiod 2.

Regeringen Reinfeldt, 2010: Exempel från tidsperiod 3.

Elevers användning av begreppen förändring och kontinuitet

I huvuddelen av de analyserade provsvaren används ett av eller båda begreppen förändring och kontinuitet. Majoriteten av eleverna redovisar svar som främst konstaterar att den politiska ordningen har förändrats under de tre perioderna. De flesta svar saknar förklaringar till hur och varför förändring har skett eller inte har skett, men begreppen förefaller ändå bidra till att elever identifierar kännetecknande drag under de olika epokerna.

[...] Kung Gustav III. Då styrde han Sverige själv. Men från 1918 tidsperiod 2 och 3 till 2010 så är regeringen bestående utav flera stycken människor som styr landet. Vi har alltså gått från en regerande till flera regerande. Alltså är detta en förändring.
(Elev 11)

I exemplet konstaterar eleven den förändring som har skett. Svaret innehåller också en kort beskrivning, men förändringen får ingen förklaring.

Flera elever har svårigheter att lösa provuppgiften, vilket illustreras genom följande elevsvar:

Jag tycker självklart att det har ändrats. För från period 1 och 2 så var det lite förr i tiden och med tiden längre fram så kommer det oftast upp nya idéer, uppfinningar och regler. Så då har det säkert med tiden ändrats lite med demokratin från förr och idag.
(Elev 35)

Elev 35 konstaterar att det politiska systemet har ändrats, men redogörelsen i övrigt saknar egentlig substans. Eleven ger ingen tydlig beskrivning av, eller förklaring till, varför den demokratiska situationen har förändrats.

Ungefär en tredjedel av eleverna avger svar som pekar mot att begreppen används som ramverk och strukturerande princip för resonemang. I flera av dessa svar fungerar begreppen som redskap för en (ibland till synes förpliktigande) redovisning av hur

kontinuitet respektive förändring kommer till uttryck. Begreppen är närvarande och bär eller driver i många fall elevernas resonemang. Dessa svar kan i första hand sägas uttrycka den anglo-amerikanska traditionen, som diskuterades i inledningen. En andra tredjedel av eleverna låter begreppen utgöra en ingång till ett svar som sedan mynnar ut i resonemang där man relaterar till tidigare kunskaper och erfarenheter. Eleven orienterar sig i ett historiskt sammanhang och inlemmar uppgiftens innehåll i en vidare kontext som också omfattar händelser och förhållanden i elevens samtid, vilket är uttryck för den kontinentala historiemedvetandetraditionen:

Den stora skillnaden mellan tidsperiod 1 och 2 är den att efter revolutionerna i Nordamerika och Frankrike började folket i de något civiliserade delarna av världen få nya tankar och idéer om hur samhället skulle se ut. Så även i Sverige. Även om vi än idag är en monarki så styrs ju vårt land inte av någon kung utan som ett demokratiskt land. Och det förändrades efter revolutionernas tid. Sverige har idag kontinuerliga val av regering var fjärde år och det har varit så mycket länge. Vilka som fick rösta har dock inte alltid varit samma och det är det som är den stora skillnaden mellan tidsperiod 2 och 3 bara ett par år efter år 1918 och 2010 kan också ses på bilderna. Mellan år 1918 och 2010 har kvinnan fått alltmer rättigheter även om samhället än idag inte är helt jämställt.

(Elev 17)

I exemplet visar eleven hur hon använder historiska kunskaper som bäddar in hennes redovisning av uppgiften. Elev 17 låter ett dialogiskt språkbruk med historiska förklaringar binda samman svaret om hur och, i viss utsträckning, varför förändring har skett. Begreppet kontinuitet har eleven dock valt att använda som adjektiv för att visa att Sverige håller "kontinuerliga" val vart fjärde år.

I ett annat exempel ser vi förklarande resonemang om förändring och kontinuitet, dock utan att begreppen explicit skrivs ut:

Den demokratiska utvecklingen har drivits på av att befolkningen vill kunna säga sitt i politiska frågor och för att man vill ha en jämn maktfördelning men vi har fortfarande ett mindre antal personer som styr eftersom det inte finns någon annan praktisk lösning.
(Elev 5)

I den resterande tredjedelen förekommer elevsvar som är icke-svar eller som kortfattat beskriver fixerade lägen i tiden utan att knyta dem samman. Det finns också ett mindre antal svar (ungefär var tionde elev) som presenterar resonemang som knyter an till dem själva och till reflekterande resonemang. De relaterar till andra händelser och sammanhang eller till teoretiska begrepp eller förklaringsmodeller.

Makthavarna började förstå att det var ohållbart att inte inkludera folket när beslut skulle tas, och då ändrades systemet. [...] Idag är det främst män som styr. Även om det finns en del kvinnor i regeringen. Jag tror att det är för att sådana förändringar är rätt känsliga och tar tid, för kvinnan har i alla tider ansetts vara lite 'sämre' än mannen. Nu är det inte så längre.
(Elevsvar 15)

Elev 15 reflekterar över den kraft som fanns i folkets krav på inflytande och medbestämmande och som ledde till breddad bas för politiska rättigheter. I resonemangen visar eleven också insikt i den problematik som samhällsförändringar ofta medför i form av motstånd då tidigare mönster ifrågasätts. Vi ser i svaret också en viss reflekterande dynamik genom ett aktörsperspektiv i form av att "makthavarna" gör något och en förståelse för svårigheter i processen att förändra uppfattningar och strukturer.

Vad säger undersökningen?

Eleverna i årskurs 9 använder begreppen kontinuitet och förändring när de svarar på en provuppgift med explicit instruktion att använda dessa begrepp. Det går inte att fastställa om eleverna hade valt att spontant använda begreppen om de inte hade instruerats. Huvuddelen av eleverna vet vad begreppen betyder och använder dem för att konstatera eller, i några fall, beskriva om en historisk utveckling kännetecknas av förändring eller kontinuitet.

Olika elever använder begreppen på olika sätt. En tredjedel av eleverna i studien använder dem som redskap och ramverk i sina svar, i enlighet med en anglo-amerikansk tradition. Dessa elever beskriver ofta respektive tidsperiod var för sig. En andra tredjedel låter begreppen vara ingång till orientering i tid och tolkning som driver resonemanget. Svaren, som relaterar tidsperioder till varandra, tenderar att betona nutidens uppfattningar i relation till (och ibland på bekostnad av) den historiska kontexten. Den här gruppen reflekterar också över förändringens och kontinuitetens betydelse, det vill säga de resonerar över processen i sig istället för att ta den för givet och diskutera olikheter mellan olika nedslag i tiden.

Att utveckla elevers användning av centrala begrepp

Avslutningsvis vill jag föra ett kort resonemang om hur förmågan att använda historiska begrepp och ett ämnesspråk kan utvecklas i undervisningen. (Exempel på lästips är Wiksten & Kindenberg, 2015, och Coffin, 2006.) Ett första förslag tar avstamp i det faktum att **elever behöver träna sig i att förstå hur språkliga modeller och texter byggs i ett specifikt ämne**. I den provuppgift som denna studie belyser hade eleverna behövt träning i att tolka och förstå vad uppgiften kräver av dem för att sedan kunna besvara den. Det krävs kunskap om hur begrepp används och hur en ämnesspecifik text kan utformas för att täcka in de olika aspekterna av uppgiften (Bergh Nestlog, 2016).

Ett andra förslag är **att begrepp, i synnerhet second order concepts, kan användas som en metod** för att studera och lära sig historia. Den anglo-amerikanska traditionens tankar om ramverk eller byggnadsställningar som kumulativt utvecklas kan ge en rikare förståelse för ämnets innehåll. Begreppen utgör då dessa byggnadsställningar och redskap. Genom den praktiska tillämpningen ser eleverna att begreppen är användbara redskap i mötet med historia såväl i skolan som i sammanhang utanför skolan.

Ett tredje förslag är att **arbeta med begreppen i sammanhang och inte i form av ordlistor att lära in**. Resultaten i stickprovsundersökningen visar att en relativt stor grupp av elever förstår begreppen som ingångar för att reflektera över och förklara den innehållsliga kontexten och varför exempelvis förändring skedde. En sådan menings- och betydelsebärande relation till ämnet torde möjliggöra en ökad förståelse. Låt eleverna se hur begreppen ger ett språk (i bokstavlig mening) som underlättar hanteringen av innehållet liksom förståelsen av detsamma. Ämnesspråket är också nyckeln till att kunna kommunicera ämnet och dess innehåll.

Ett fjärde förslag, slutligen, är att **låta processbegrepp som kontinuitet och förändring visa hur det förflutna är närvarande och har relevans i nuet**. Samtidigt är nuet en ofrånkomlig referenspunkt i mötet med det förflutna. Även om det förflutna idealt ska tolkas på dess egna villkor, är det något som svårligen kan uppnås. Då är det bättre att eleverna blir medvetna om att deras tolkning är färgad av samtiden och att slutsatser måste dras med försiktighet.

Litteratur- og ressourceliste

Ammert, N. (2019, May 13-15). *Subject-specific language and pupils' use of concepts in history as curriculum subject* [conference presentation]. NOFA 7 (Nordisk fagdidaktisk konferanse), Stockholm University, Sweden.

Ammert, N. & Eliasson, P. (2019). *Externa historieprov: En studie av validitetsfrågor*. Malmö universitet. DOI: 10.24834/978-91-7104-986-5

EMU. 2020. *Folkeskolens formål for faget historie*. Avläst [2021-12-30] på: <https://emu.dk/grundskole/historie/formaal?b=t5-t12>

Bergh Nestlog, E. (2016). Skriva för att lära och kommunicera kunskaper. I: E. Bergh Nestlog & D. Fristedt (red.), *Språk i alla ämnen för alla elever: forskning och beprövad erfarenhet* (s. 21-41). Linnaeus University Press.

Bjerregaard, M. & Kindenberg, B. (2015). *Språkutvecklande SO-undervisning: strategier och metoder för högstadiet*. Natur & Kultur.

Coffin, C. (2006). *Historical Discourse: The Language of Time, Cause and Evaluation*. Continuum.

Lee, P. & Shemilt, D. (2003). A scaffold, not a cage: progression and progression models in history. *Teaching History*, 113, 13-23.

Rüsen, J.(1988). Functions of Historical Narration – Proposals for a Strategy of Legitimizing History in School. I: M. Angvik (red.), *Historiedidaktik i Norden 3*. Lärarhögskolan i Malmö.

Skolverket. (2011a). *Kommentarmaterial till kursplanen i historia*. Skolverket.

Skolverket. (2011b). *Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet*. Skolverket.

Skolverket. *Ämnesprov, läsår 2012/2013, Historia årskurs 9, Texthäfte till delprov B*. Skolverket.